

Renata Burchart, Henryk Lelusz

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
e-mail: rena@uwm.edu.pl; zakrach@uwm.edu.pl

**ZAFALSZOWANIA W SPRAWOZDANIACH
FINANSOWYCH I SPOSOBY ICH OGRANICZANIA**

**FALSIFYING FINANCIAL STATEMENTS
AND WAYS TO REDUCE THEM**

DOI: 10.15611/pn.2018.503.07

Streszczenie: W publikacji zaprezentowano wiele metod zaciemniania, fałszowania i fryzowania bilansu oraz rachunku zysków i strat w firmach. Przedstawiono również sposoby wykrywania, ograniczania i zapobiegania fałszerstwom w sprawozdaniach finansowych. W wykrywaniu oszustw księgowych może być pomocne badanie sprawozdań przez biegłych rewidentów, ale jedynie w dużych firmach. W procesie powstawania, ograniczania i zapobiegania fałszerstwom księgowym może być wykorzystany program monitorowania i wykrywania nadużyć, określany jako „czerwone flagi”, który może zniechęcić zarówno pracowników, jak i zarząd firmy do oszustw. Skutecznym sposobem zapobiegania nadużyciom może być też audyt wewnętrzny.

Słowa kluczowe: podstawa opodatkowania, zafalszowania w sprawozdaniach finansowych, biegły rewident w wykrywaniu oszustw księgowych, monitorowanie i wykrywanie nadużyć.

Summary: The publication presents many methods of skewing, falsification and friction of the balance sheet and the profit and loss account in companies. There are also ways to detect, reduce and prevent fraud in financial statements. It may be helpful to look at reports by auditors, but only in large companies. A fraudulent monitoring and detection program, called “red flags”, could be used to discourage both employees and the company’s board of directors from cheating. An internal audit may also be an effective way to prevent abuse.

Keywords: tax base, fraud in financial statements, auditor in detecting fraud, monitoring and detecting of fraud.

1. Wstęp

Zgodnie z prawem bilansowym roczne sprawozdanie finansowe obejmuje: wprowadzenie do sprawozdania finansowego, bilans, rachunek zysków i strat oraz dodatkowe informacje i objaśnienia jako podstawowy i obowiązkowy zbiór informacji

o danej firmie. Ponadto w firmach, w których istnieje obligatoryjny obowiązek corocznego badania i ogłaszania sprawozdań finansowych, sporządzane jest zestawienie zmian w kapitale (funduszu) własnym oraz rachunek przepływów pieniężnych.

Informacje zawarte w sprawozdaniu finansowym powinny być prezentowane zgodnie z wzorami ustalonymi w przepisach prawa bilansowego. Według Międzynarodowych Standardów Rachunkowości celem sprawozdań finansowych jest dostarczenie informacji o sytuacji finansowej, wynikach działalności oraz o zmianach sytuacji jednostki, które będą pomocne użytkownikom informacji przy podejmowaniu decyzji gospodarczych. Zgodnie z art. 4 ust. 1 ustawy o rachunkowości na jednostce gospodarczej spoczywa obowiązek rzetelnego i jasnego przedstawienia sytuacji majątkowej i finansowej przy zastosowaniu zasad rachunkowości. Zatem można zdefiniować cel sporządzania sprawozdań finansowych jako przekazywanie wiarygodnych informacji o wynikach finansowych oraz zasobach jednostki dla tych, którzy mają uzasadnione prawo do korzystania z tych informacji [Schneider 2007, s. 262].

Bez informacji nie może rozwijać się rynek i globalna gospodarka. Funkcjonowanie wolnego rynku opiera się na informacji, która musi być rzetelna i przejrzysta, a nie manipulowana [Wąsowski 2010, s. 7]. Wiarygodna informacja jest podstawowym warunkiem efektywności rynku kapitałowego. Przekłada się ona na efektywność inwestycji i optymalizację przepływu kapitału w gospodarce.

Występowaniu skandali księgowych niejednokrotnie towarzyszyło załamanie koniunktury na rynkach giełdowych. Tak było pod koniec lat 20., na początku lat 70. oraz w roku 2007. Skandale księgowe wpływają negatywnie między innymi na ostrzeżenie przez inwestorów rynków giełdowych i przyczyniają się w wielu przypadkach do opóźnienia wyjścia z dołka cen akcji [Browning 2002].

Defraudacja i korupcja w życiu gospodarczym nie oszczędza często żadnej części struktury przedsiębiorstwa. Dotyczy to na przykład: używania fikcyjnych faktur, fałszowania poleceń zapłaty, udostępniania informacji wywierających wpływ na ceny, przekazywania konkurencji wiedzy w zamian za korzyści majątkowe, nielegalnego obrotu akcjami przedsiębiorstwa, sprzedaży mienia firmy lub wprowadzania zmian w danych rachunkach bankowych w celu przekierowania środków pieniężnych na konto jednego pracownika [Iyel, Samociuk 2007, s. 9].

Termin „oszustwo” („falszerstwo”) oznacza zamierzone, celowe działania podjęte przez jednego lub kilku członków kierownictwa, osób sprawujących nadzór nad jednostką, pracowników lub stronę trzecią, które mają na celu uzyskanie niezależnej lub niezgodnej z prawem korzyści [Międzynarodowe Standardy Rachunkowości, s. 289].

2. Metodyka badań

Celem badań jest analiza procedury, a w szczególności metod fałszowania podstawowych dokumentów sprawozdawczości finansowej, takich jak bilans i rachunek zysków i strat oraz sposobów zapobiegania mu.

Przedmiotem badań są metody fałszowania oraz sposoby ograniczania fałszowania dokumentów sprawozdawczości finansowej w firmach.

W artykule zweryfikowano następującą hipotezę badawczą: „Instrumentami ograniczającymi proceder fałszowania dokumentów sprawozdawczości finansowej są dobrze zaprojektowany program monitorujący wykrywanie nadużyć w firmie, działania biegłego rewidenta oraz audyt wewnętrzny”.

Do weryfikacji hipotezy badawczej wykorzystano metodę deskryptywną (opisową), która w Polsce pojawiła się w naukach ekonomicznych na początku lat dziewięćdziesiątych. Została ona po raz pierwszy opisana i wykorzystana w badaniach przez profesora Jana Kaję. Metoda ta polega na koncentracji badacza na dokładnym opisie i próbie zrozumienia badanego zjawiska¹.

Podstawowe źródła danych wykorzystane w publikacji to:

- literatura przedmiotu,
- czasopisma fachowe,
- akty prawne (ustawa o rachunkowości, ustawa o biegłych rewidentach),
- strony internetowe.

3. Metody fałszowania sprawozdań finansowych

Do głównych metod fałszowania sprawozdań finansowych należą:

- niewłaściwa klasyfikacja operacji w księgach lub w prezentacji,
- ujęcie fikcyjnych przychodów lub kosztów,
- aniechanie ujęcia operacji,
- przesunięcia w czasie, czyli przypisanie operacji do niewłaściwego okresu,
- niewłaściwa wycena pozycji [Wąsowski 2010, s. 108].

Przykłady zabiegów w poszczególnych pozycjach sprawozdawczych, zniekształcających obraz rzeczywistości gospodarczej w takich dokumentach jak bilans i rachunek zysków i strat zaprezentowano w tabeli 1.

Zniekształcanie rzeczywistości w sprawozdaniach może być zarówno świadomym działaniem lub też może wynikać z niewiedzy czy też błędów w interpretacji.

Najczęściej spotykanymi wykroczeniami przeciwko zasadom prawidłowego księgowania są wykroczenia przeciwko zasadzie przejrzystości bilansu, wtedy mówimy o zaciemnianiu bilansu. Mogą też wystąpić wykroczenia przeciwko zasadzie zupełności i prawdziwości bilansu, wtedy określamy te działania jako fałszowanie lub fryzowanie bilansu.

Zaciemnianie bilansu ma na celu przedstawienie jednostki w korzystnym świetle. Może mieć ono postać niecisłego określenia pozycji w bilansie, bez istotnych zmian danych liczbowych. Może to być łączenie ze sobą pozycji bilansowych niezgodnych co do swojej istoty, przenoszenie niepłynnych składników do płynnych, wykazywanie długoterminowych zobowiązań jako krótkoterminowych, niewykazy-

¹ <https://www.google.pl/#q=metoda+deskryptywna>.

Tabela 1. Sposoby fałszowania bilansu i rachunku zysków i strat według wybranych pozycji

BILANS
I. Aktywa trwałe
<ol style="list-style-type: none"> 1. Uznawanie za odrębne środki trwałe urządzeń, które nie spełniają samodzielnie funkcji użytkowych, a są jedynie elementami środka trwałego. 2. Nieprawidłowe ustalanie amortyzacji (stawek lub okresów amortyzowania). 3. Amortyzacja cudzych środków trwałych. 4. Nieprawidłowa wycena środków trwałych w budowie, bez odpisów aktualizujących.
II. Zapasy
<ol style="list-style-type: none"> 1. Niewłaściwa wycena kosztów wytworzenia wyrobów gotowych, zaliczanie do kosztów wytworzenia kosztów stałych. 2. Nieujęcie w zasadach polityki rachunkowości metody wyceny rozchodów i dowolne sterowanie wartością rozchodów. 3. Niewłaściwa wycena produkcji w toku, utrzymywanie jako produkcji w toku zleceń zaniechanych czy nietrafionych, aby nie odnieść tych nakładów na wynik finansowy.
III. Należności
<ol style="list-style-type: none"> 1. Wykazywanie należności nieściągalnych czy przedawnionych jako składników aktywów. 2. Kompensowanie należności zobowiązaniami bez podstawy prawnej. 3. Brak odpisów aktualizujących na należności o małym prawdopodobieństwie zapłaty.
IV. Kapitały
<ol style="list-style-type: none"> 1. Wykazywanie podwyższonego kapitału podstawowego mimo braku faktycznego wniesienia tego kapitału. 2. Niewykazywanie nabytych akcji własnych jako zmniejszenia kapitału w bilansie. 3. Niekorygowanie kapitału z aktualizacji w części dotyczącej sprzedanych lub zlikwidowanych środków trwałych.
V. Rezerwy
<ol style="list-style-type: none"> 1. Nieutworzenie rezerw na gwarancje i poręczenia, mimo realnego zagrożenia spłatą. 2. Nieutworzenie rezerw na odpawy emerytalne i nagrody jubileuszowe. 3. Nieutworzenie rezerw mimo zagrożenia niekorzystnych dla firmy wyroków sądowych.
VI. Zobowiązania
<ol style="list-style-type: none"> 1. Wykazywanie zobowiązań przeterminowanych w kwocie nominalnej, bez odsetek za zwłokę w zapłacie. 2. Nieprawidłowa klasyfikacja umów leasingowych.
VII. Rozliczenia międzyokresowe bierne
<ol style="list-style-type: none"> 1. Wykazywanie jako rozliczeń międzyokresowych faktycznych zobowiązań. 2. Niewykazywanie rezerw dotyczących napraw gwarancyjnych, które występują w firmie.
RACHUNEK ZYSKÓW I STRAT
<ol style="list-style-type: none"> 1. Zaliczanie do przychodów niewykonanych usług lub niesprzedanych wyrobów (ewidencja fikcyjnych transakcji). 2. Brak korekt sprzedaży w sytuacji zwrotu wyrobów gotowych przez odbiorców. 3. Wystawianie faktur na usługi niematerialne, na różnego rodzaju opracowania, w przypadku których cenę rynkową trudno zweryfikować, których wartość nie została ujęta w umowie lub protokole odbioru. 4. Ujmowanie wpływów z tytułu wieloletniej umowy jako przychodu roku bieżącego. 5. Ujmowanie wynagrodzeń, zwykle premii i nagród, dotyczących roku ubiegłego w księgach roku bieżącego. 6. Nieujawnianie w ewidencji księgowej kar umownych lub niedoborów. 7. Księgowanie środków trwałych w budowie lub inwestycji jako kosztów działalności operacyjnej.

Źródło: opracowanie własne na podstawie [Wąsowski 2010, s. 142-146].

wanie w oddzielnej pozycji wątpliwych dłużników, ale wykazywanie ich w łącznej pozycji „Należności”.

K. Schneider wyróżnia następujące rodzaje fałszowania bilansu [Schneider 1998, s. 208]:

- *in minus* – ma na celu wykazanie gorszego stanu majątkowego lub gorszego wyniku finansowego niż rzeczywisty. Celem może być zmniejszenie zobowiązań podatkowych, zatajenie wysokiego zysku, aby przy rozwiązaniu spółki i podziale jej majątku wypłacić następnemu wspólnikowi jak najmniejszą kwotę lub przez niską dywidendę wywołać obniżenie kursu akcji, który zniechęci do spółki małych akcjonariuszy, co skłonić może ich do pozbywania się akcji, w rezultacie do przejścia tych akcji. Podobny efekt można osiągnąć przez nadmierną amortyzację, księgowanie środków w budowie na kontach kosztów, zaniechanie rozliczeń międzyokresowych czynnych.
- *in plus* – ma ono na celu przedstawienie sytuacji jednostki w korzystniejszym świetle niż stan rzeczywisty. Dotyczy to sytuacji zamierzonej sprzedaży firmy, ukrycia stanu niewypłacalności, popełnienia nadużyć czy poniesionych strat, aby wpływać na wzrost kursu akcji, dla uzyskania przez kierownictwo wysokich premii czy utajnienia stanu upadłości firmy. Efekt *in plus* można osiągnąć poprzez: sfałszowanie stanu ilościowego zapasów, wykazanie towarów oddanych w komis, jako już sprzedanych, zbyt niską amortyzację, zaniechanie rozliczeń międzyokresowych biernych.
- *neutralne* zafałszowanie bilansu jest podobne do jego zaciemnienia. Jest to bilans, który wykazuje poprawnie stan majątku i wynik finansowy, ale nieprawidłowo podaje istotę poszczególnych składników majątkowych i wyniku. Odbyna się to głównie poprzez kompensację (potrącanie) składników majątkowych i kapitałowych między sobą. Przykładem może być wykazanie zamiast w aktywach wartości majątku trwałego, a w pasywach długów hipotecznych, wykazanie tylko różnic, przez co fakt zadłużenia zostaje ukryty [Schneider 2007, s. 254].

Znane są też przypadki fryzowania bilansów polegające na przeprowadzaniu fikcyjnych operacji gospodarczych sporządzanych wyłącznie w celu wykazania poprawy lub pogorszenia sytuacji gospodarczej.

Narodowe Fundusze Inwestycyjne sięgają chętnie do tworzenia rezerw w ciężar kosztów. Naliczane są rezerwy na: trwale niewykorzystany majątek, zaniechane inwestycje, środki trwale o przeznaczeniu socjalnym, środki trwale nie w pełni zamortyzowane przeznaczone do likwidacji, różnice między amortyzacją bilansowa i podatkową, zapasy zalegające i wolno schodzące, rezerwy na należności przekraczające okres 3-6 miesięcy w wysokości 10%, za okres 6-12 miesięcy – 50% i powyżej roku – 100% salda brutto, na odsetki za zwłokę w spłacie zobowiązań, koszty gwarancji, kary za nieprzestrzeganie przepisów o ochronie środowiska, kary za nieprzestrzeganie przepisów podatkowych, postępowanie sądowe przeciwko spółce, premie jubileuszowe, odprawy emerytalne, niewykorzystane urlopy, premie zależne od zysku. Po utworzeniu takich rezerw niewiele spółek wykazuje w bilansie osiągnięty zysk.

Można również, zgodnie z polskim prawem, dokonywać finansowania pozabilansowego między innymi sprzedaży towarów przyjętych w komis, użytkowania w leasingu środków trwałych, co pozwala zrezygnować z zewnętrznych źródeł finansowania majątku, zakupu materiałów lub towarów ze składów konsygnacyjnych bezpośrednio do produkcji lub do sprzedaży odbiorcom. Dane o takiego typu formach finansowania pozabilansowego powinny być zawarte w informacji dodatkowej do sprawozdań finansowych, w przeciwnym razie zafałszowuje to rzeczywisty obraz zaangażowanych w firmie środków.

Korzystne przedstawienie sytuacji gospodarczej jednostki następuje przed sprzedażą przedsiębiorstwa, w przypadku zamierzonej fuzji z innymi przedsiębiorcami, przystępowanie nowych wspólników, w celu uzyskania kredytu bankowego, w celach reklamowych czy ambicjonalnych. Spółki akcyjne fałszują bilanse *in plus*, aby wpłynąć na kurs swych akcji przed zamierzoną subskrypcją nowej emisji.

O ile motywacje personelu do popełniania nadużyć są związane ze stratami dla właściciela, o tyle nadużycia kierownictwa przedsiębiorstwa są zazwyczaj motywowane chęcią wykazania większej kwoty zysku lub obrotu. Na kwestię tę zwraca uwagę Międzynarodowy Standard Rewizji Finansowej nr 240 „Odpowiedzialność biegłego rewidenta podczas badania sprawozdań finansowych dotycząca oszustw”, wymieniający wśród elementów zwiększających ryzyko oszustw i błędów m.in. [*Międzynarodowy Standard Rewizji Finansowej nr 240, s. 77*]:

- dominację w zarządzie jednej osoby lub niewielkiej liczby osób,
 - skomplikowaną (bezzasadną) strukturę organizacyjną jednostki,
 - wysoki wskaźnik rotacji kluczowych pracowników w departamencie rachunkowości i finansów,
 - rotację doradców prawnych i rewidentów,
 - brak efektywnego nadzoru ze strony rady nadzorczej lub komisji rewizyjnej.
- Istnieje wiele symptomów fałszerstw i oszustw w księgowości firm, na przykład:
- przychody lub koszty w miesiącu zamknięcia okresu sprawozdawczego znacznie odbiegają od średniej roku,
 - można zaobserwować ponadprzeciętną lub wyjątkowo niską rentowność transakcji lub sprzedaży w ostatnim okresie sprawozdawczym,
 - w odniesieniu do pozostałych przychodów operacyjnych występują nietypowe transakcje,
 - znacznie odbiegające od przeciętnej warunki płatności za sprzedaż,
 - opóźnione zamknięcie raportów sprzedaży,
 - duże obroty z jednostkami powiązanymi.

4. Program monitorowania i wykrywania nadużyć w firmie

Wykrywanie fałszowania, defraudacji i korupcji może przyjąć jedną z dwóch form:

- bierną (reaktywną) – pracownicy rozpoznają wczesne sygnały ostrzegawcze w postaci zachowań, transakcji i innych elementów potencjalnie wskazujących istnienie problemu;

- czynną (proaktywną) – wyspecjalizowane służby ochrony i audytu planują i przeprowadzają w ramach okresowych badań całej firmy testy wykrywające nadużycia [Iyel, Samociuk 2007, s. 77].

Dobrze zaprojektowany program monitorowania i wykrywania nadużyć powinien łączyć w sobie obydwie formy: bierną i czynną. W tabeli 2 zaprezentowano przykład skutecznego programu monitorowania, który zawiera cztery główne kategorie sygnałów ostrzegawczych przed nadużyciem.

Tabela 2. Przykłady wskazówek, tzw. czerwonych flag, obszaru występowania potencjalnego problemu w firmie

Obszar występowania „czerwonych flag”	Formy wykrywania nadużyć	
	Reaktywne	Proaktywne
Zachowania	Spostrzeżenia, że niektórzy menadżerowie niechętnie udzielają wyjaśnień dotyczących przyczyn podejmowania pewnych decyzji budżetowych.	Przeprowadzenie kontroli w celu zidentyfikowania nieuzasadnionego angażowania firm zewnętrznych.
Transakcje	Personel działu księgowości kwestionuje fakt dokonywania płatności z tytułu faktur za dostawy do „rajów podatkowych”, np. na Kajmany.	Poszukiwanie transakcji, które mogą zostać zawarte w wyniku zwoju, występują w nich noty kredytowe lub nietypowe niskie ceny.
System	Powtarzające się awarie systemu, bez reakcji w rejestrach audytu.	Monitorowanie i analiza nieudanych prób wejścia do wrażliwych systemów i zbiorów danych.
Korporacja	Spostrzeżenie sekwencji nieudanych zakupów w spółce.	Roczna osobista deklaracja finansowa oraz deklaracja dotycząca konfliktu interesów – złożone przez członka kierownictwa i zweryfikowane przez podmiot zewnętrzny.

Źródło: [Iyel, Samociuk 2007, s. 85].

Nadużyciom najskuteczniej zapobiega strach przed wykryciem spowodowany nieznanymi mechanizmami nadzoru. Dlatego też w momencie uzgodnienia i udokumentowania programu monitorowania dostęp do niego należy ograniczyć w taki sposób, aby tylko nieliczne osoby znały szczegóły.

W obszarze zachowań należy objąć szkoleniem dotyczącym rozpoznawania sygnałów ostrzegawczych wszystkich pracowników. Pracownicy obszarów ryzyka związanych z transakcjami, takich jak zakupy czy płace, powinni przechodzić specjalne szkolenia na temat rozpoznawania takich sygnałów, jak nietypowe relacje z dostawcami czy przepuszczanie przez system prywatnych wydatków pracowników. W monitorowaniu systemów bardzo pomocny może okazać się dział informacyjny organizacji. „Czerwone flagi” w obszarze korporacji stanowią najtrudniejszą grupę z uwagi na to, że nadużyć może dokonywać zarząd organizacji, która może nie dysponować silnymi, niezależnymi komisjami audytowymi.

5. Badanie sprawozdań finansowych przez biegłych rewidentów a wykrywanie oszustw księgowych

Prawdziwy i obiektywny obraz sytuacji majątkowej i finansowej firmy to z jednej strony obraz zgodny ze stanem rzeczywistym, a z drugiej strony ze standardami lub taki, w przypadku którego odstępstwo od standardów jest uzasadnione i opisane. Obraz ten powinien być przedstawiony według jednolitych układów oraz zweryfikowany przez niezależny organ. Takim organem w gospodarce rynkowej jest instytucja biegłego rewidenta.

Biegły rewident, uzyskując prawo wykonywania zawodu, składa ślubowanie, że będzie wykonywać swój zawód z rzetelnością i bezstronnością, kierując się etyką zawodową i niezawisłością. Za sprawozdania finansowe odpowiada jednostka, która je sporządziła, w szczególności jej kierownictwo, natomiast zadaniem biegłego rewidenta jest wyrażenie o nim opinii.

Głównym celem badania sprawozdania finansowego przez rewidenta jest wyrażenie opinii wraz z raportem o tym, czy sprawozdanie jest wiarygodne, czy jest zgodne z zasadami polityki rachunkowości, czy jasno i rzetelnie przedstawia sytuację majątkową i finansową firmy. Dla zapewnienia wiarygodności sprawozdania finansowego biegły rewident powinien zbadać, czy: istnieją aktywa, czy ujęto w księgach wszystkie transakcje, czy ujęte transakcje przypisano do właściwych okresów, czy wycena aktywów i pasywów została przeprowadzona prawidłowo oraz czy prawidłowo wykazano operacje w pozycjach sprawozdania.

Biegły rewident nie ocenia celowości działania zarządu, racjonalności wydatków, poziomu akceptowalnego zysku czy słuszności przyjętej strategii. Do zadań biegłego rewidenta nie należy wykrywanie przypadków korupcji, takich jak kradzież aktywów, działania na szkodę akcjonariuszy, dawanie łapówek, zapobieganie i zwalczanie przestępstw, nadużyć gospodarczych, identyfikacja potencjalnych nadużyć czy nieprawidłowości dotyczących zobowiązań podatkowych firmy. Z tego też powodu niektóre firmy audytorskie oferują oprócz badania sprawozdań finansowych również wykrywanie oszustw, jako usługę dodatkową.

Wyboru biegłego rewidenta dokonuje walne zgromadzenie, które zatwierdza sprawozdanie finansowe, ale decyzja ta może być też delegowana na zarząd. Jest to jeden z elementów zapewniających niezależność badania. W praktyce jednak to zarząd proponuje wybór określonego audytora.

W Polsce około 20% sprawozdań finansowych podmiotów gospodarczych jest badanych przez biegłego rewidenta [Wąsowski 2010, s. 160]. Zgodnie z ustawą o rachunkowości sprawozdania finansowe są badane obowiązkowo z uwagi na formę prawną podmiotów, czyli: spółki akcyjne, banki, zakłady ubezpieczeń, fundusze inwestycyjne, fundusze emerytalne oraz wszystkie spółki, które z ustawy o rachunkowości przeszły na stosowanie MSSF. Pozostałe podmioty są obowiązane do badania, jeżeli spełnione zostaną co najmniej dwa z poniższych warunków:

- średnioroczne zatrudnienie w przeliczeniu na pełne etaty wyniosło co najmniej 50 osób,
- suma aktywów bilansu na koniec roku obrotowego stanowiła równowartość w walucie polskiej co najmniej 2,5 mln euro,
- przychody netto ze sprzedaży towarów i produktów oraz operacji finansowych za rok obrotowy stanowiły równowartość w walucie polskiej co najmniej 5 mln euro.

Pomysł, by obniżyć progi dla badania lub objąć badaniem wszystkie spółki kapitałowe, został odrzucony z powodu i tak już wysokich kosztów nakładanych na przedsiębiorców w Polsce.

Biegły rewident powinien odrzucić podjęcie się usługi, która mogłaby stanowić zagrożenie dla jego niezależności. Niezależność ta polega na tym, że w trakcie badania biegły jest samodzielny, niezależny i opiera się na przepisach prawa oraz zasadach etyki zawodowej. Na niezależność zawodową wpływają takie czynniki jak: zawodowe związki z zamawiającym (np. uprzednie zatrudnienie w badanej jednostce), związki osobiste lub rodzinne, wynagrodzenia i gratyfikacje.

W razie wykrycia nieprawidłowości w pracy biegłego rewidenta Komisja Nadzoru Finansowego ma prawo nałożyć karę finansową do 250 tys. zł, zawiesić wykonywanie czynności rewizyjnych przez firmę audytorską na okres od 3 miesięcy do 3 lat lub skreślić ją z listy. Dotkliwe może być podanie do publicznej wiadomości informacji o nałożonych karach. Biegły rewident podlega też odpowiedzialności dyscyplinarnej w postaci: upomnienia, nagany, kary pieniężnej (do dwukrotnej wysokości minimalnego wynagrodzenia za pracę), zakazu wykonywania czynności rewizyjnych od 1 roku do 3 lat. Kary związane z zakazem wykonywania zawodu ujawniane są na stronie internetowej Krajowej Izby Biegłych Rewidentów.

Użytkownicy sprawozdań finansowych mają prawo oczekiwać od biegłego rewidenta: niezależności, kompetencji, kwalifikacji, etyki zawodowej oraz zachowania tajemnicy. Nie mogą oczekiwać bezwzględnego zapewnienia, że jednostka posiada zdolność do kontynuowania działalności, że nie istnieją w firmie nadużycia oraz że jednostka przestrzega wszystkich wymogów prawnych.

Dla audytora podstawową wytyczną w zakresie możliwości wystąpienia podczas badania błędów, oszustw czy nadużyć jest Międzynarodowy Standard Rewizji Finansowej 240 „Odpowiedzialność biegłego rewidenta za uwzględnienie podczas badania sprawozdań finansowych dotycząca oszustw”.

W Stanach Zjednoczonych w związku z rosnącym ryzykiem oszustwa w rachunkowości został opracowany nowy standard rewizji finansowej SAS-99. Według tego standardu oszukańcza sprawozdawczość finansowa opiera się na tzw. trójkącie oszustwa.

Szacunek ryzyka oszustwa dokonany jest przez biegłego rewidenta poprzez analizę czynników sprzyjających popełnieniu oszustw właśnie według koncepcji „trójkąta oszustw”, którymi są [Hołda, Nowak 2003]:

1. Zachęta/presja – polega na tym, że kierownicy lub pracownicy firmy mogą być zachęceni, mieć określone korzyści lub podlegać presji, aby popełnić oszustwo.

2. Sposobność/okazja – polega na tym, że pracownik ma sposobność, aby popełnić oszustwo. Na przykład niedziałający lub wadliwie działający system kontroli wewnętrznej w firmie.

3. Postawa/samousprawiedliwienie – osobę popełniającą oszustwo charakteryzuje charakter lub zasady etyczne ułatwiające popełnienie oszustwa albo znajdzie się w sytuacji, która umożliwia jej łatwe usprawiedliwienie oszukańczych zachowań, na przykład dbałość o dobro firmy.

6. Zakończenie

W ostatnich kilkunastu latach na świecie ujawnione zostały poważne przypadki fałszowania sprawozdań finansowych. Najgłośniejsze z nich to: Enron, WorldCom, Xerox, Global Crossing, HIH, Marck, Rite Aid, Sunbean, Waste Management, Kmartm Peregrine Systems, Bristol Myers, Dynegy, Daewoo, Tyco Int., Aegon, Global Adelpia Communications, Gascarter, Vivendi, Parmalat, InClone, Qwest, Health South, Royal Ahold, Altran, Comroad, Elan, Elektrim, SeibuGroup, Flowtext, Seibu Group, Freddie Mac., Big Bank Gdański, Softbank, Mostostal Export, Rafako.

W połowie października 2001 r. rozpoczął się krach firmy Enron, który zapoczątkował spektakularne bankructwa, zwracając uwagę społeczeństwa na liczne zagrożenia wynikające z fałszowania sprawozdań finansowych oraz niedoskonałości systemu kontroli rachunkowości. Pracownicy, akcjonariusze i wierzyciele firmy stracili wiele miliardów dolarów. W bardzo krótkim czasie po upadku Enrona zbankrutowała firma WordCom, która pobiła rekord pod względem sumy zafałszowanych danych w sprawozdaniach finansowych [Jackson 2008, s. 10].

W ostatnim czasie przypadki fałszerstw sprawozdań finansowych oraz manipulowania wynikami finansowymi są coraz częstsze. Zjawisko to jest szczególnie groźne dla rynku, dla którego dokumenty te stanowią podstawowe źródło informacji o ekonomiczno-finansowej sytuacji podmiotów gospodarczych. W błąd wprowadzani są też audytorzy, których zadaniem jest potwierdzanie wiarygodności i prawidłowości sprawozdań firm.

Afery z „kreatywną rachunkowością” spowodowały powstanie nowego rodzaju usług doradczych – audyt śledczy. Usługi te oferowane są przez czołowych audytorów. Biegli rewidenci mogą oprócz badania sprawozdań finansowych występować również jako biegli w procesach sądowych, których przedmiotem są nadużycia gospodarcze, jak również jako autorzy ekspertyz w tym zakresie. To właśnie biegli rewidenci, nazywani też audytorami, są główną linią obrony inwestorów przed fałszowaniem sprawozdań.

Rozwiązaniami, które mają na celu ochronę uczestnika gospodarki rynkowej przed niezawinionymi stratami, są:

- badania sprawozdań finansowych przez biegłych rewidentów,
- przepisy prawa gospodarczego,
- obowiązek publikacji sprawozdań,

- rejestr handlowy umożliwiający dostęp do danych o przedsiębiorstwie,
- obowiązek prowadzenia ksiąg zgodnie z określonymi w ustawie o rachunkowości zasadami.

Wykrywanie oszustw nie jest głównym zadaniem audytorów, ale ich rola w tym procesie jest bardzo ważna.

Istnieją firmy, które inwestują tak, aby osiągnąć największy zysk w krótkim okresie i wtedy każda metoda temu służąca jest dobra: fałszowanie bilansów, niewłaściwie prowadzone księgi handlowe czy nierejestrowalne wpływy gotówki. Zauważalne staje się rozwijanie i doskonalenie sposobów minimalizujących zobowiązania podatkowe. Zatrudnianie „martwych dusz”, deklarowanie zawyżonych kosztów, ukrywanie wielkości dochodów lub obrotów to metody często wykorzystywane przez firmy, które stosują rachunkowość agresywną. W związku z taką sytuacją wzrasta zakres obowiązków służb księgowych oraz biegłych rewidentów i ich odpowiedzialność za prawidłowość sprawozdań finansowych, co powinno skutkować ograniczeniem procederu fałszowania bilansów.

Dużą wagę w procesie zapobiegania nadużyciom przywiązuje się do audytu wewnętrznego. Audyt wewnętrzny działa poprzez systematyczne i metodyczne podejście do oceny doskonalenia skuteczności procesów zarządzania ryzykiem, kontroli i zarządzania organizacją. Działania audytu wewnętrznego skoncentrowane są na obszarach, w których występują najbardziej istotne ryzyka dla organizacji [Wąsowski 2010, s. 189]:

- zagrożenie kontynuacji działalności,
- wykazywanie aktywów i pasywów zgodnie z definicjami,
- poprawna wycena aktywów, pasywów,
- zaliczanie kosztów i przychodów do właściwych okresów,
- kompletność aktywów i pasywów,
- wykazywanie aktywów i pasywów oraz kosztów i przychodów we właściwych pozycjach sprawozdania.

Żaden system kontroli nie może być uważany za doskonały i całkowicie odporny na oszustwa, ponieważ istnieje wiele możliwości omijania kontroli. Nie oznacza to jednak, że nie należy takich systemów stosować, przeciwnie, można stosować narzędzia do walki z oszustwem, ale też trzeba podjąć środki ograniczające to ryzyko. Wiele oszustw wykrywa się przypadkowo, na przykład na podstawie informacji uzyskanych od byłych pracowników lub kontrahentów. Na podstawie analizy ogólnych i specyficznych wskaźników ryzyka oszustw można ocenić ryzyko popełnienia oszustw w jednostce. Specyficzne wskaźniki ryzyka oszustwa obejmują bardzo wiele możliwych czynników. Wskaźniki te może ustalać sama jednostka lub też firmy zewnętrzne.

Postępowanie etyczne charakteryzuje jednostki o wysokiej kulturze uczciwości i etycznego postępowania. Brak pisemnych procedur oraz systematycznych kontroli może stwarzać dogodne warunki do popełnienia przestępstw. Podsumowując nasze rozważania, należy podkreślić, że silna i skuteczna kontrola wewnętrzna stwarza wiele możliwości wykrycia oszustw, a jednocześnie zniechęca do ich popełnienia.

Literatura

- Browning E.S., 2002, *Agresywne księgowanie nie jest wymysłem lat 90.*, Gazeta Wyborcza z 18.02.2002, s. 30.
- Hołda A., Nowak W., 2003, *Nowy standard badania sprawozdań finansowych, dotyczący sposobu uwzględniania ryzyka dokonywania oszustw w jednostce*, Rachunkowość, nr 8, dodatek „Rachunkowość audytorów”, kwartalnik redagowany przy współpracy Krajowej Rady Biegłych Rewidentów.
- <http://www.google.pl/#q=metoda+deskryptywna> (dostęp: 20.03.2017).
- Iyel N., Samociuk M., 2007, *Defraudacja i korupcja. Zapobieganie i wykrywanie*, PWN, Warszawa.
- Jackson C.W., 2008, *Mroczna prawda o fałszowaniu sprawozdań finansowych*, PWN, Warszawa.
- Międzynarodowe Standardy Rachunkowości. 2005*, Oficyna Ekonomiczna, Kraków.
- Międzynarodowy Standard Rewizji Finansowej nr 240 „Odpowiedzialność biegłego rewidenta podczas badania sprawozdań finansowych dotycząca oszustw”*, 1996, SKwP, Warszawa.
- Piechocka-Kałużna A., Kryśkiewicz-Bornos A., Kałużny R., 2011, *Dokumentacja biegłego rewidenta z badania sprawozdań finansowych*, PWN, Warszawa.
- Schneider K., 1998, *Instrumenty polityki bilansowej i podatkowej w małych i średnich firmach*, Rozprawy i Studia, nr 271, Uniwersytet Szczeciński, Szczecin.
- Schneider K., 2007, *Błędy i oszustwa w dokumentach finansowo-księgowych*, PWE, Warszawa.
- Wąsowski W., 2010, *Kreatywna rachunkowość. Fałszowanie sprawozdań finansowych*, Difin, Warszawa.
- Ustawa z dnia 7 maja 2009 r. o biegłych rewidentach i ich samorządzie, podmiotach uprawnionych do badania sprawozdań finansowych oraz o nadzorze publicznym, Dz.U. z 2009 r. nr 77, poz. 649.
- Ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości, Dz.U. z 2016 r., poz. 1047.